

آپدیت تیر ۱۴۰۵

(ویراست جدید)

نکات مهم

خلاصه

کتاب مسئولیت مدنی (ضمان قهری)

ناشر: دانشگاه پیام نور (ابراهیم تق زاده - سید احمد هاشمی)

منبع اصلی

دانشگاه پیام نور و سایر دانشگاه‌ها - منبع درس حقوق مدنی ۴ - الزامات خارج از قراردادها

مناسب برای رشته‌های //
حقوق و سایر رشته‌های مرتبط

نویسنده جزوه //
تیم تالیف بژیک

نوع فایل //
خلاصه میکرو طبقه‌بندی شده

کیفیت //
تضمین ۱۰۰٪ مطالب

۴

ساعت مطالعه

۱۰۰٪

پوشش نکات

۴۴

صفحه مفید

فصل اول: شناخت موضوع

مسئولیت

تعریف مسئولیت

اصطلاح «مسئولیت» به معنی عام، پاسخگویی انسان در زندگی شخصی و اجتماعی است و اصولاً نزول کتب آسمانی برای ایجاد تکلیف و مسئولیت بوده و مسلمانان در عین آزادی، مسئول اعمال خویش اند.

- ✓ اولین شرط مسئولیت «اختیار» است؛ ارسطو معتقد بود فرد تنها زمانی مسئول عمل خویش است که علت آن درونی باشد، یعنی عامل خارجی او را مجبور نکرده باشد و انجام کار غیراختیاری او معلول انتخاب قبلی اش نباشد.
- ✓ اگر کسی بدون فشار خارجی شراب بنوشد و در مستی مرتکب عملی شود، چون این بی‌اختیاری با اختیار قبلی شکل گرفته، مسئول است. این معنا از اختیار، فراتر از مفاهیم «اختیار در مقابل اضطرار یا اکراه» است.
- ✓ بدون داشتن اختیار و آزادی، مسئولیت بی‌معناست؛ لذا جمادات و حیوانات چون قدرت اختیار ندارند، مسئولیتی هم ندارند، اما انسان چون مختار و دارای عقل است، مسئولیت دارد.
- ✓ توجه: این فایل رایگان نیست و منحصر برای سایت "بژیک" با آدرس اینترنتی www.bzhik.ir تهیه و تنظیم شده است. تمام حقوق مادی و معنوی این محصول، متعلق به سایت "بژیک" می باشد؛ هر گونه کپی برداری و انتشار غیر قانونی آن توسط افراد سودجو، بدون اخطار قبلی، پیگرد قانونی در پی خواهد داشت؛ لذا بایستی مستقیماً از این سایت خریداری شود در غیر این صورت مسئولین راضی نمی باشند و حرام و حق الناس می باشد.

اقسام مسئولیت

- ✓ مسئولیت در کتب حقوقی به سه دسته کیفری، حقوقی و اخلاقی تقسیم می‌شود:
- ✓ مسئولیت «کیفری» یا «جزایی»: ناشی از جرمی در قانون است که با مختل کردن نظم اجتماعی یا ضربه به حقوق افراد (مثل قتل و کلاهبرداری) الزام به تحمل مجازات می‌آورد.
- ✓ مسئولیت اخلاقی: نقض یک عمل انسانی و اخلاقی خلاف وجدان و آموزه‌های دینی است (مثل کمک نکردن توانگر به تهی‌دست) که از نظر حقوقی مسئولیتی ندارد ولی شخص در مقابل وجدان و خداوند مسئول است.
- ✓ تفاوت مسئولیت حقوقی و اخلاقی:
- ✓ «مسئولیت حقوقی» نقض قاعده الزام‌آور با ضمانت اجرای قانونی است (الزام به پرداخت دین یا جبران خسارت)، درحالی‌که ضمانت اجرای مسئولیت اخلاقی «عذاب وجدان» و تنفر «افکار عمومی» است.
- ✓ هدف اخلاق، تهذیب نفس و کمال انسان است، اما هدف حقوق، حفظ نظم، امنیت و تأمین حداقل شرایط زندگی در جامعه است.

✓ تفاوت مسئولیت کیفری و حقوقی:

✓ مسئولیت کیفری طبق اصل «قانونی بودن جرم» نیازمند تصریح قبلی قانونگذار است و باید «تفسیر مضیق» و «به نفع متهم» شود، اما «مسئولیت حقوقی» قلمرو گسترده تری دارد و مشمول وحدت ملاک و تفسیر موسع می شود.

✓ در مسئولیت کیفری علاوه بر ارتکاب عمل، عمدتاً سوءنیت نیز شرط است، اما در «مسئولیت حقوقی» گاه بدون قصد مجرمانه نیز فرد ضامن جبران خسارت است.

مسئولیت مدنی

✓ معنا و مفهوم مسئولیت مدنی: جبران خسارت زیان دیده از سوی عامل زیان است که در برابر واژه فرانسوی Responsabilité civile به کار می رود و در معنای عام یعنی هرکس به دیگران ضرر مالی، جانی یا آبرویی بزند باید آن را جبران کند.

دقت کنید: امروزه واژه مسئولیت مدنی، هرگاه بدون وصف و قید به کار رود، منصرف به «مسئولیت مدنی خارج از قرارداد» است.

✓ مسئولیت ناشی از جرم: علاوه بر محکومیت کیفری، باید ضرر و زیان فرد قربانی نیز جبران شود (مثل جبران خسارت پس از سرقت یا آتش زدن).

✓ مسئولیت ناشی از قرارداد: بر اثر نقض عهد و تخلف از قرارداد ایجاد می شود؛ مثلاً پیش فروشندگی که منزل را سر موعد تحویل ندهد، مکلف به جبران خسارت است.

✓ مسئولیت خارج از قرارداد (ضمان قهری): فرد بدون قرارداد قبلی، تعهدات قانونی و عمومی را نادیده گرفته و موجب زیان دیگری شود؛ مانند کسی که با بی احتیاطی مزرعه دیگری را به آتش می کشد.

✓ مسئولیت ناشی از قانون: قانونگذار مستقیماً و بدون سابقه خسارت، ایجاد مسئولیت می کند؛ مثل مسئولیت انفاق که بر عهده زوج است.

تفکیک بین مسئولیت قراردادی و قهری

✓ علمای حقوق فرانسه معتقدند برای احترام به اراده طرفین، مسئولیت قراردادی باید از مسئولیت خارج از قرارداد تفکیک شود.

✓ منشأ مسئولیت قراردادی «عقد» و منشأ مسئولیت قهری «واقعه حقوقی» است، و در حقوق ایران نیز اکثر نویسندگان این تفکیک را پذیرفته اند.

✓ این تفکیک در مواردی مشکل ساز است؛ مثلاً اگر مسافر اتوبوس بدون تهیه بلیت آسیب ببیند، تعیین قراردادی یا قهری بودن مسئولیت دشوار است.

✓ در فقه امامیه این مشکل در قاعده «مأخوذ بالسوم» (خسارت کالای در دست مشتری پیش از خرید) مطرح است که برخی آن را توافق ضمنی قراردادی و برخی ضمان قهری و غصب می دانند.

انتقاد از تفکیک

- ✓ عنوان «قرارداد» نباید سبب اشتباه شود؛ در مسئولیت قراردادی «اراده انشایی» برای عهدشکنی تأثیری ندارد و تخلف از قرارداد مثل تخریب عمدی دیوار همسایه، یک عقد جدید محسوب نمی‌شود.
- ✓ مسئولیت قراردادی اثر عقد نیست، بلکه نتیجه تخلف از تعهد است و در زمره «وقایع حقوقی» قرار می‌گیرد، بنابراین ماهیت آن با نقض هنجارهای قانونی (خارج از قرارداد) تفاوتی ندارد.
- ✓ برخی حقوقدانان فرانسه تفاوتی قائل نیستند زیرا هر دو را ناشی از نقض تعهد (قراردادی یا قانونی) می‌دانند؛ قوانین جدید نیز با توسعه تعهدات ایمنی و حرفه‌ای، چارچوب قدیمی این تقسیم را کنار زده‌اند.

درجات مسئولیت مدنی

- ✓ مسئولیت مدنی به لحاظ «مکان معافیت» و «بار اثبات»، دارای چهار درجه است:
- ۱. سیستم مبتنی بر تقصیر لازم‌الاثبات: باید تقصیر خوانده اثبات شود؛ مثلاً در مطالبه خسارت از امین، باید تعدی یا تفریط او ثابت گردد، وگرنه اصل بر عدم تقصیر اوست.
- ۲. سیستم مبتنی بر فرض تقصیر: فرض بر مقصر بودن عامل حادثه است، مگر با اثبات «عدم تقصیر» یا «کوشش متعارف» رفع مسئولیت کند؛ مثل مسئولیت کارفرما در قبال کارگران در حقوق ایران.
- ۳. سیستم مبتنی بر فرض مسئولیت: امکان رفع مسئولیت با اثبات عدم تقصیر وجود ندارد، بلکه خوانده فقط با اثبات «علت خارجی» (قوه قاهره) از مسئولیت مبرا می‌شود.

تبصره مهم بار اثبات: در «تعهد به وسیله» (مانند تعهد وکیل)، اثبات تقصیر بر عهده زیان‌دیده است. اما در «تعهد به نتیجه» (مانند تعهد پزشک به حصول یک نتیجه خاص)، متعهد در صورت عدم تحقق نتیجه ضامن ⚠ است، مگر اثبات عدم تقصیر کند.

- ✓ تفاوت سیستم فرض تقصیر با فرض مسئولیت: در خسارات با علل ناشناخته، در «فرض تقصیر» خوانده با اثبات بی‌تقصیری مبرا می‌شود، اما در «فرض مسئولیت» چون نتوانسته قوه قاهره را ثابت کند، همچنان مسئول است.
- ✓ قانونگذار در ماده ۳۸۶ قانون تجارت برای متصدی حمل‌ونقل «فرض مسئولیت» قائل شده و او را ضامن تلف کالا می‌داند، مگر ثابت کند علت حادثه قوه قاهره، نقص ذاتی کالا یا تقصیر ارسال‌کننده بوده است.
- ✓ ۴. سیستم مسئولیت محض یا مطلق: خوانده در هر حال مسئول است و حتی با اثبات «قوه قاهره» از مسئولیت رها نمی‌شود؛ مانند مسئولیت مطلق مدیر بیمارستان در فرانسه در قبال خسارت ناشی از عمل کارکنان.
- ✓ در برخی کشورها مسئولیت تولیدکنندگان کالا نیز مطلق است؛ در حقوق ایران نیز «غصب» (ذیل عنوان ضمان ید) از مصادیق بارز مسئولیت مطلق است.

تاریخچه و مبانی مسئولیت مدنی در حقوق غرب

تاریخچه مسئولیت مدنی